

Elmira Süleymanova, Ulduz İsmayilova²⁶

DİL VAHİDLƏRİNİN SEMANTİKASINDA MİLLİ-MƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Dil vahidlərinin semantikasında milli-mədəni xüsusiyyətlərin əks olunması probleminin ətrafı öyrənilməsi mənsubiyyət münasibətlərinin dildə ifadə olunmasında fərqli üsulların ortaya çıxması məsələsinin həllinə kömək edir.

Mənsubiyyət universal məntiqi kateqoriyadır və bizi əhatə edən real gerçəkliyin dərk olunmasında həlledici həlqələrdən biridir. Başqa sözlə desək, mənsubiyyət anlayışı təfəkkür kateqoriyasıdır, genetik və tipoloji baxımdan hansı qrupa aid olmasından asılı olmayaraq dünyanın bütün dillərində bu anlayış öz ifadəsini tapır. Bu, çoxaspektli mənsubiyyət münasibətlərinin universallığı ilə bağlıdır. Mənsubiyyət anlayışı, mənsubiyyət münasibətləri universal olsa da, ayrı-ayrı dillərdə öz əksini fərqli şəkildə tapır. Bunu fərqli mədəniyyətlərə malik toplumların obyektiv gerçəkliyi qavramasının spesifikasiyası şərtləndirir. Məntiqi kateqoriyalarının dildə ifadə olunması xüsusiyyətləri və bu xüsusiyyətlərin dilin daşıyıcısı olan xalqın mədəniyyəti ilə bağlılığını öyrənilməsi həmişə dilçilərin marağ dairəsində olmuşdur. Çünki məhz bu yolla, yəni bu kateqoriyalarla hər bir mədəniyyətdə onun özünə məxsus olan dünya modeli qurulur. İnsan bir canlı varlıq, subyekt kimi onu əhatə edən ələmdəki müxtəlif obyektlərlə çəşidli münasibətlərdə olur, bu obyektlər və münasibətlər kontekstində mövcud olur. İnsanın ətraf ələmlə münasibətini ifadə edən belə universal kateqoriyalardan biri də mənsubiyyət kateqoriyasıdır. Mənsubiyyət kateqoriyası insanın ətraf ələmlə münasibətlərinin formalaşmasında böyük rol oynayır. Məlumdur ki, insan həyatı boyu nələrə isə sahib olur. Cəmiyyət həyatında mülikyyət münasibətləri inkaşaf etdikcə bu anlayışın dildə ifadə olunması da inkaşaf edir. M.V.Milovanovanın fikrincə, mənsubiyyət münasibətlərinin dildə ifadə olunması ayrı-ayrı mədəniyyətlərə malik xalqlarda fərqli xüsusiyyətlərə malikdir (15, 4). Y.İ.Linkova da M.V.Milovanovanın bu fikrini bölüşür (13, 25).

Mənsubiyyət anlayışı sahiblik anlayışı ilə sıx bağlıdır və bu iki anlayış birlikdə nəzərdən keçirilə bilər. Yəni onlardan birinin olması digərinin varlığını şərtləndirir. Nəzəri dilçilik ədəbiyyatında sahib şəxs (rusca *possessor*, *обладатель*, ingiliscə *possessor*) və mənsub əşya (rusca *обладаемое, коррелят, объект possessивности, объект обладания*, ingiliscə *possessee, possessed, possessum*) müxtəlif terminlərlə ifadə olunur. Belə tədqiqatçılarda sahib şəxs (possessor) mənsub əşya (korrelyat) ilə bircə götürülür və bu əsasda possessiv konstruksiyalardan bəhs olunur. Bir substansiyanın digər substansiya ilə mənsubluq əlaqəsini müəyyənləşdirərək tipoloji baxımdan universal sxem təqdim etmək mümkün deyil. Çünki dünya dillərində mənsubiyyət əlaqəsinin çəşidli tiplərindən istifadə olunur. Possessiv konstruksiyalarda possessor (sahib şəxs) kimi insan nəzərdə tutulur, yəni insanın hər hansı bir əşyaya sahib olması, yaxud hər hansı bir əşyanın kimala, yaxud kimplərə əidliyi semantikası bu tip münasibətlərin əsasını təşkil edir. Məsələn, azərbaycanca *Orxanın kitabı, tələbənin qəlamı*; rusca *дом у президента "prezidentin evi", шкура медведя "ayının dərisi"*, *сын Маши "Maşanın oğlu"*, *Танин портфель "Tanyanın portfeli"*; evenkə *кажакангы рита "oğlanın biçəyi"* (3, 25), mancunca *taxa bu "pələng ili"* (2, 59), neqidalca *delinin "onun başı"* (18, 20) və s.

Daha sonra mərkəzində insan duran bu struktur ətraf ələmin digər sahələrinə də köçürülür ki, bunun nəticəsində də tamamilə başqa xarakterə malik "sahib şəxslər" (possessorlar) və onlara uyğun strukturlar meydana çıxır. Tarixilik baxımdan belə inkaşaf əsaslandırmaq mümkündür. Belə ki, sahiblik anlayışı ilkin dövrdə insanın bədən üzvlərinə və yaxud yaxın qohumlarına səmil olunursa, dilin şərtiliyi sayəsində daha sonralar istənilən əşyaya, hətta insana (qul, xidməti və s.) da aid olunur. Daha sonrakı mərhələdə "sahib şəxs" statusunda cənsiz varlıqlar da çıxış etməyə başlayır. Bu, sahiblik və mənsubluq kateqoriyasının insan təfəkküründəki mücərrədləşməsinin son mərhəsi hesab oluna bilər. Çünki daha əvvəllər insan təfəkküründə yalnız mənsub əşya kimi yer alan ayrı-ayrı əşya və varlıqlar artıq "sahib şəxs" statusu qazanırlar. Məsələn, rusca *воротник рубахи* "köynəyin yaxalığı", *строение здания* "binanın tikintisi", *мадение Рима* "Römanın süqutu" və s.

Bir sıra tədqiqatçılar mənsubiyyət münasibətlərinin ifadəsindəki müxtəlifliyi izah etmək üçün mənsubiyyət münasibətlərinin prototipini, yəni mənsubiyyət kateqoriyasının nüvəsini bərpə etməyi və bu əsasda sonrakı törəmələri tədqiq etməyi təklif edirlər. Məsələn, B.Hayne mənsubiyyət münasibətlərinin prototipinin aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunduğunu göstərir: a) tipik possessor (sahib şəxs) insandır; b) korrelyat (mənsub əşya) konkret obyektidir; c) possessor mənsub əşyadan istifadə etmək hüququna malikdir; ç) possessorla mənsub əşya məkan baxımından bir-birinə yaxın vəziyyətdə yerləşirlər, zaman baxımından isə onların münasibətində heç bir hədd yoxdur (20, 39).

Bəzi tədqiqatçılar mənsubiyyət anlayışını məkani münasibətlər vasitəsi ilə də müəyyənləşdirməyi təklif edir. Belə ki, possessor mənsub əşyanın yerləşdirilməsində əsas rola malikdir. Lakin qeyd olunmalıdır ki, məkani münasibətlər mənsubiyyət anlayışının müəyyənləşməsində müəyyən rola malik olsa da, mənsubiyyət münasibətləri ilə məkani münasibətlər arasında bərabərlik işarəsi qoymaq olmaz. Possessorla korrelyatın qarşılıqlı münasibəti onların məkani baxımdan yaxın yerləşməsi ilə deyil, mənsubiyyət semantikasını ortaya çıxaran komponentlərin statusunun asimmetrikliliyi ilə müəyyənləşə bilər. Belə ki, mənsubiyyət münasibətinin qurulmasında possessor aparıcı, nəzarətədiçi rola malikdir; possessor korrelyatı idarə edir, mənsubluq prosesinin müddətini müəyyənləşdirir.

Mənsubiyyət münasibəti müəyyən istiqaməti olan münasibətdir. Yəni burada sahib şəxs (possessor) istiqamətləndirici element, mənsub əşya isə istiqamətlənən elementdir. Məntiqi baxımdan mənsub əşya sahib şəxsə tabe vəziyyətdədir. Lakin semantik strukturda ümumi komponentlərin mövcudluğu və müəyyən formal uyğunluqlar possessiv konstruksiyalarla lokativ konstruksiyalar arasında sərbəst əlaqədir və possessiv konstruksiyaların lokativ konstruksiyalarla qarışmasına şərait yaradır. Belə konstruksiyaların qarışdırılmamaq üçün possessiv və lokativ

konstruksiyaların bəzi fərqləndirici xüsusiyyətinə fikir vermək tələb olunur. Başqa sözlə, bu zaman sahib şəxs və mənsub əşyanın hansı xarakterik xüsusiyyətinin onun konstruksiyası daxilində possessor, yaxud mənsub əşya olmasını söyləməyə imkan verdiriyini müəyyənləşdirmək tələb olunur. Rus dilindəki aşağıdakı iki nümunəyə nəzər salaq: *У нас есть фиалки "Bizdə bənövşə var"; В лесу есть фиалки "Məşədə bənövşə var"*. Burada birinci nümunə possessiv, ikinci nümunə isə lokativ konstruksiyadır. Çünki burada istiqamətləndirici elementlər possessorun canlı, yaxud cənsiz olması baxımından fərqləndirilir. Əgər mənsub əşya possessorun ayrılmaz tərkib hissəsidirsə, bu vaxt possessiv cümlənin subyekt cənsiz əşya ilə ifadə oluna bilər. Məsələn, *Университет имеет медицинский факультет "Universitetin tibb fakültəsi var"* (14, 106).

Mənsubiyyət münasibətlərini bəzən iki əşyanın mental kontaktı nəticəsində yaranan münasibət kimi də təyin edirlər. Mənsubiyyət münasibətinə belə baxış onunla əlaqədardır ki, məhz possessorun sayəsində mənsubiyyət münasibətinə girən başqa bir element, mənsub əşya barəsində hər hansı bir təsəvvür yaranır. Bu zaman possessor əsas referent rolunda çıxış edir.

Tədqiqatçıların bir qismi (bunlar əsasən funksional dilçilik məktəbinin nümayəndələridir) mənsubiyyət münasibətlərini semantik baxımdan bu münasibətdən daha geniş olan relyativlik münasibəti çərçivəsində öyrənməyi təklif edirlər (14, 100). Bu baxımdan mənsubiyyət anlayışının geniş və dar mənada istifadə olunmasından danışmaq olar. O.P.Seliverstova bu fikirdədir ki, dünyanın bir çox dilləri mənsubiyyət anlayışının bütün spektrlərini ifadə etmək üçün uyğun forma və üsullardan istifadə edir. Bu forma və üsulların biri digərindən asılı deyil və biri digərindən nəşət etmir, lakin onları ümumi "semantik primitivə" yaxınlaşdırmaq olar (17, 25). A.V.Bondarko da mənsubiyyət anlayışını geniş mənada başa düşür. Onun fikrincə, "possessivlik bir semantik kateqoriya kimi hissə və bütöv münasibətləri də daxil olmaqla sahiblik, mənsubluq münasibətlərinin geniş dairədə dil interpretasiyasını özündə ifadə edir" (4, 99). D.Vays "possessivlik" termini tamamilə başqa cür şərh edir. Onun fikrincə, "possessivlik" termini qədim latın dilindəki *possidere* feli ilə əlaqədar olduğundan bir çox konstruksiyalarla bağlı düzgün olmayan təsəvvürlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Buna görə də "possessivlik" termini yerinə "mənsubiyyət münasibətləri" termini işlətmək daha düzgündür (6, 283). M.M.Brunkina da possessivlik terminini geniş mənada işlədir. O bu münasibətə yazır ki, possessivliyin əsasında koqnitiv quruluşun təşkilinin ən vacib cəhətlərindən biri olan konseptlərin bir-birinə koqnitiv bağlanması durur (5, 8). Possessivlik anlayışını O.N.Isayeva da buna uyğun başa düşür (12, 7).

R.M.Qaysina belə hesab edir ki, relyativlik kateqoriyası sintaktik səviyyədə mənsubiyyət münasibətlərini də özündə ehtiva edə bilər (7, 41-42). İ.B.Dolinanın fikrincə, possessivlik daxilində bir-biri ilə sıx bağlı olmayan iki mikrosahə - mənsubiyyət münasibətləri və partitivlik mövcuddur. Birinci mikrosahə *insan - ev, kənd, qohunlar* qarşılıqlıdır, ikinci mikrosahə isə *insan - əl, baş, qarın* qarşılıqlıdır və təmsil olunur. Beləliklə də, possessivliyin göstərilən tipləri arasında əsas semantik fərq "özgəninkiləşdirilən bilinən və özganinkiləşdirilən bilinməyən" qarşılıqlıdır deyil, birbaşa fiziki mənada "partitivlik və qeyri-partitivlik" qarşılıqlıdır göstərmək olar. Bu sistem daxilində "insan - onun hissələri, fikirləri, sözləri, rəfləri" xüsusi yer tutur. Sonuncular, bir tərəfdən, insandan ayrı deyillər və buna görə də "mülikyyət, əlaqə" zonasına aid olurlar, ikinci tərəfdən isə, onlar daimi deyillər, yəni dəyişməz tərkib hissəsi ola bilmirlər (8, 130).

M.A.Jurinskaya mənsubiyyət anlayışını "obyektin digər şəxs və obyektə münasibəti əsasında adının müəyyənləşdirilməsi" kimi başa düşür (10, 338).

Mənsubiyyət kateqoriyası semantik baxımdan yekincis deyil; onun daxilində kifayət qədər bir-birindən fərqlənən münasibətlər yer alır. Başqa sözlə desək, mənsubiyyət semantikasının sémələri leksik və sintaktik vahidlərdə hakim mövqeyə malik olduğu kimi, olmaya da bilər. Mənsubiyyətin semantik əlamətləri başqa semantik əlamətləri də daşıya bilər, məsələn, mənsubiyyət situasiyası var olmaq və lokativlik situasiyalı ilə tez-tez birləşir. Bu zaman onun hakim, yaxud ikinci dərəcəli rol oynaması subyektin nitqinin intensivliyindən asılıdır. Mənsubiyyət sémələri bu iyerarxiyada istənilən mövqedə ola bilərlər. T.M.Nikolayeva problemin bu cəhətinə diqqət cərkək yazır ki, mənsubiyyət sémələri nitqin digər məzmun komponentləri ilə birbaşa koordinasiya çıxış edərək onlarla birlikdə əlaqli mənə kombinasiyası əmələ gətirirlər (16, 74). Bu baxımdan da konkret ifadə planına malik olan hər hansı possessiv konstruksiya fərqli formalarda şərh oluna bilər.

Orxanın maşını konstruksiyasının semantik xüsusiyyətlərinə diqqət yetirək. Bu konstruksiyanın semantikasi müxtəlif cür şərh oluna bilər: 1) Orxana mənsub maşın; 2) Orxanın idarə etdiyi (sürdüüyü) maşın; 3) Orxanın icarəyə götürdüüyü maşın; 4) Orxanın layihələşdirdiyi (təmir etdiyi və s.) maşın; 5) Orxanın haqqında danışdığı maşın. Bu şərhlərin içərisində əsl mənsubiyyət münasibətini birinci şərh ifadə edir. Digər şərhləri əsl mənsubiyyət münasibəti hesab etmək olmur. Bu şərhlər geniş anlamda mənsubiyyət ifadə edirlər. Beşinci şərh isə yalnız əsosiativlik əsasında mənsubiyyət münasibəti ifadə edir. Buna görə də, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu problemin həllində mənsubiyyət münasibətlərinin prototipini, semantik nüvəsinin müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buraya sahiblik, qohumluq münasibətləri, eləcə də hissənin bütövə olan münasibətlərini daxil etmək olar.

Sahiblik və mənsubluq münasibəti öz növbəsində prototipdəki sahiblik və mənsubluq xüsusiyyətinə malik komponentlərin meydana çıxmasına yardım edir. Məlum olduğu kimi, sözlərin istənilən qaydada birləşməsi mənsubiyyət ifadə edən konstruksiyalar əmələ gətirir. Bu xüsusiyyət daha çox prototipik elementlərə xasdır. Məsələn, azərbaycanca *Nigarın kitabı, ağacın budağı*; ingiliscə *the teacher's hous* "müəllimin evi", *John's car* "Conun maşını"; rusca *моя машина* "mənim maşınım", *дом Ивана* "İvanın evi" və s.

Mənsubiyyət konstruksiyalarında possessorun prototipi əksər hallarda canlı, aktiv və korrelyata nəzər edən element kimi müəyyənləşdirilir.

²⁶ Bakı Dövlət Universiteti

Mənsub əşyanın konkret, yaxud mücərrəd olması da possessiv konstruksiyaların formalaşmasında xüsusi rol oynayır. Belə ki, söz daha mücərrəd anlayışları ifadə edərsə, onun possessiv konstruksiyada mənsub əşyanı ifadə etmək imkanları azalır. Çünki bu funksiyada konkret anlayışları ifadə edən sözlər daha geniş şəkildə təmsil olunur. Obyektin mücərrədliyi onun possessiv konstruksiyalarda mərkəzi yer tutmasına imkan vermir.

Korreyatın leksik-semantik xüsusiyyətləri də mənsubiyyət konstruksiyalarının formalaşmasında xüsusi rol malikdir. Belə ki, possessiv konstruksiyaların formalaşmasında mənsub əşyanın possessorndan ayrı təsəvvür oluna bilməməsi, yəni obyektin possessorun ayrılması, özgəninkiləşdirilə bilinməyən hissəsi olması əhəmiyyətli rol oynayır. Ayrılmaz, özgəninkiləşdirilə bilinməyən obyektlərə canlı və cansız olan elə əşyalar aid olunur ki, həmin əşyalar dil və insan mentaliteti baxımından vacib, yaxud çox yüksək səviyyədə mümkündür sayılır. Ayrılmaz, özgəninkiləşdirilə bilinməyən münasibət mütləq və nisbi ola bilər. Məsələn, rusca: *У него есть глаза; У него есть жена*. Birinci nümunədə possessor və mənsub əşya arasındakı münasibət mütləq ayrılmaz münasibətdirsə, ikinci nümunədəki münasibət nisbi ayrılmaz münasibətdir. Rus dilindəki *Мы стоим у ее вагона* cümləsində isə possessor və mənsub əşya arasındakı münasibəti ayırmaqla bəzən, özgəninkiləşdirilə bilinən münasibət kimi xarakterizə etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, dilçilikdə mənsubiyyət anlayışının nə məzmun planı, nə də ifadə planı baxımından sərhədləri dəqiq müəyyənləşdirilməyib. Başqa sözlə desək, yalnız bu kateqoriyanı xarakterizə edə biləcək dil vasitələri məcmusu yoxdur. İ.İ. Mezentsevanın təbiriylə, rus dilində sahiblik və mənsubluq anlayışını ifadə vasitəsi kimi təqdim olunan formal konstruksiyaların hər birinin (ismi birləşmələr, yiyəlik sifətləri, *без-ön* şəkilli sifətlər, *иметь* və *быть* sifətləri ilə formalaşan söz birləşmələri) mənə strukturunun yalnız bəzi sémaları sahiblik və mənsubluq kateqoriyasının semantikasi ilə uyğun gəlir. Bu baxımdan mənsubluq mənəsinin sahiblik mənəsinə ayırmaq kifayət qədər çətinlik törədir (14, 93-94).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sahib şəxs və mənsub əşyanı potensial şəkildə ifadə etmək imkanına malik sözlərin ixtiyarı şəkildə düzülüşü mənsubiyyət konstruksiyaları yaratır. Mənsubiyyət konstruksiyalarının yaranması üçün mənsubiyyət situasiyası da mövcud olmalıdır. Məhz mənsubiyyət situasiyası sahib şəxslə mənsub əşya arasında mənsubiyyət münasibətlərinin yaranmasına şərait yaradır (19, 100-127).

Ən tipik mənsubiyyət konstruksiyalarında possessor insan anlayışı ifadə edən hər hansı bir sözlə, mənsub əşya isə canlı və yaxud cansız əşyanı ifadə edən sözlə ifadə olunur. Mənsub əşyanı ifadə edən sözün leksik-semantik mənəsi burada əhəmiyyətli rol oynayır. Bu qəbildən olan mənsubiyyət konstruksiyalarının aşağıdakı semantik tiplərini müəyyənləşdirmək olar:

1. Possessor insandır və a) mənsub əşya onun qanuni mülkiyyətindədir: azərbaycanca *Turalın papağı, Gülnarın donu, mənim kitabım, onun qələmi*; rusca *костюм Ивана* "İvanın kostyumu", *моя кепка* "sənin kepkən"; b) mənsub əşya onun sərəncamındadır: azərbaycanca *Həsənin ofisi, müəllimin evi*; c) mənsub əşya possessorun əməyinin məhsuludur: *yazıcının romanı, rəssamın tablosu*; ç) mənsub əşya possessorun keyfiyyəti, xüsusiyyətidir: azərbaycanca *Orxanın casarəti, xəstənin istiliyi, pəhləvanın iradəsi*; rusca *наше очумелое* "bizim yoxluğumuz", *ваш знеб* "sizin qəzəbiniz", *их предположение* "onların gümanı"; d) mənsub əşya possessorla bağlı sosial münasibət bildirir: *onun qonşusu*.

2. Possessor cansız olur və bu zaman korreyatla birlikdə məkan (*şəhərin bankları*) və zaman (*bazar gününün təması*) münasibəti ifadə edir.

B.Hayne dünya dillərinin materialları əsasında possessivlik semantikasının nüvəsini əks etdirən təsnifi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir:

1) fiziki və yaxud ani possessivlik. Bu situasiyada possessor və mənsub əşya müəyyən zaman daxilində fiziki baxımdan bir-biri ilə bağlı olurlar. Müq. et: *I want to fill in this form; do you have a pen?* "Mən bu formanı doldurmaq istəyirəm; sizdə qələm varmı?" *My glass is empty...* "Mənim stəkanım boşdur";

2) okkizional (zaman) possessivlik. Bu situasiyada possessor mənsub əşyanın daimi sahibi olur; possessor müəyyən zaman ərzində mənsub əşyanın sahibidir. Müq. et: *I have a car that I use to go to the office but it belongs to Judy* "Mənim ofisə getmək üçün maşınım var, lakin o, Cudiyə məxsusdur"; *You can't have my car because it belongs to my wife* "Sən mənim maşınmdan istifadə edə bilməzsən, çünki o, arvadıma məxsusdur";

3) permanent (inherent) possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya sahib şəxsin mülkiyyətidir; sahib şəxs onun qanuni sahibidir. Müq. et: *Judy has a car but I use it all the time* "Cudinin maşını var, lakin ondan həmişə mən istifadə edirəm"; *My car had an accident* "Mənim maşınım qəzaya düşmüşdü";

4) özgəninkiləşdirilə bilinməyən possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya possessorun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi (məsələn, bədən üzvləri, qohumlar) başa düşülür. Müq. et: *I have blue eyes / two sisters* "Mənim mavi gözümlərim / iki bacım var"; *my father* "mənim atam"; *my eyes* "mənim gözümlərim";

5) mücərrəd possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya mücərrəd anlayışı (məsələn, xəstəlik, hisslər və s.), yaxud mənsubluğa zidd olan mənə ifadə edir. Müq. et: *I have a missing tooth* "Mənim tökülmüş dişlərim var = mənim dişim yoxdur"; *my flu* "mənim qripim"; *my thoughts* "mənim fikirlərim";

6) cansız özgəninkiləşdirilə bilinməyən possessivlik. Bu situasiyada hissə-bütöv münasibətləri ifadə olunur. Possessorun cansız olması bu sinifin xüsusiyyəti kimi müəyyənləşir; mənsub əşya possessorun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi düşünülür. Müq. et: *That tree has few branches* "Bu ağacın bir neçə budağı var"; *the ceiling of this room* "bu otağın tavanı";

7) cansız özgəninkiləşdirilə bilinən possessivlik. Bu situasiyada possessor cansız olur, mənsub əşya isə possessorndan ayrıla bilon əşya kimi təsəvvür olunur. Müq. et: *That tree has crows on it* "Bu ağacın üstündə qarğa var"; *the*

chairs of this room "bu otağın stulları" (20, 33-37).

Qeyd etmək lazımdır ki, possessiv situasiya diskursiv xarakterə malik ola bilər. Yəni possessiv birləşməni əmələ gətirən ayrı-ayrı komponentləri situasiya ilə bağlı konkret semantika kəsb edə bilər. Yuxarıda *Orxanın maşını* birləşməsinin situasiyalarla bağlı konkret mənalarla işlənməsini göstərmişdik. C.Taylor ingilisdə *the dog's bone* "itün sümüyü" birləşməsinə nümunə gətirərək yazır ki, bu ifadə tipik possessiv birləşmə deyil (Tipik possessiv birləşmələrdə possessor insan anlayışı bildirən sözlərlə ifadə olunur). Lakin bu birləşmədən əvvəlki mətnə itün sümük tapması haqqında məlumat verilsə, onda bu birləşmə tipik possessiv birləşməyə çevrilir (bax: 9, 19-20). Buradan aydın olur ki, possessiv birləşmələrin semantik strukturunun müəyyənləşməsində birləşməni əmələ gətirən komponentlərlə yanaşı, situasiya da böyük rol oynayır.

Mənsubiyyət kateqoriyasından danışan M.Hüseynzadə yazır ki, mənsubiyyət kateqoriyası iki söz arasında atributiv əlaqə bildirir. Bu kateqoriyanın məzmununda anlayışın tərkibi dərk edilir: yəni mənsubiyyət kateqoriyası şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə olunan sahib anlayışı və isimlə ifadə olunan mənsub əşya anlayışından ibarət olur. *Mənim kitabım* birləşməsində *mənim* sözü şəxs əvəzliliyinin birinci şəxs təkli ilə ifadə olunmuş subyekt, *kitabım* sözü isə isimlə ifadə olunmuş obyektidir. Həmin birləşmədə hər iki məfhum (subyekt və obyekt) ayrı-ayrı müstəqil sözlə təzahür etdirilmişdir (1, 44). Müəllif daha sonra qeyd edir ki, isimlərin mənsubiyyət kateqoriyası yalnız sahiblik məzmununu deyil, bir sıra başqa məzmunlar da yaradır. Bütün isimlər mənsub əşya olur və onların qəbul etdiyi mənsubiyyət kateqoriyası şəkilçiləri (mənsubiyyət şəkilçiləri) başqa münasibətlər də bildirir. Məsələn, *qardaşım, atam, müəllimim, yoldaşım, rəhbərim, talabım* kimi sözlərdə mənsubiyyət kateqoriyası mənsub əşya (sahib olunan əşya) münasibəti bildirmir. Burada ailəvi, hüquqi, ictimai və sairə münasibətlər dərk edilir (1, 45).

S.N.İvanov da türk dilində mənsubiyyət şəkilçiləri adı altında öyrənilən morfemlərin təkə sahiblik və mənsubluq münasibəti deyil, eyni zamanda daha geniş münasibətlər ifadə etdiyi qeyd edir. Onun fikrincə, türk dilində mənsubiyyət kateqoriyasının xüsusi mənəsinin geniş dərəcəsi mümkündür: *deperim* "dəstərim", *eserin* "əsərim", *ismi* "adı", *bakanımız* "nazirimiz", *bulunmamanız* "olmamanız", *məmkətkələri* "ölkələri" (11, 57).

Azərbaycan dilindəki mənsubiyyət birləşmələrini semantik struktur baxımından aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə canlı və cansız varlıqları bildirən sözlərlə ifadə olunarsa, birləşmə tipik sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *hökmdarın atı, Əlinin köynəyi, mənim kitabım, onun qələmi* və s.;

2. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə bədən üzvlərinin adını bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə tipik sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *mənim bacım, Həsənin gözü* və s. Possessor heyvan anlayışı bildirən sözlə ifadə olunduqda birləşmədə komponentlər arasındakı münasibət dəyişmir. Müq. et: *itün qulağı, qoyunun ayağı, atın başı* və s.

3. Mənsubiyyət birləşməsinin hər iki tərəfi cansız əşyaları bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə hissə-bütöv münasibətini bildirən tipik mənsubiyyət birləşməsidir. Müq. et: *ağacın budağı, kitabın vərəqi, köynəyin yaxası, qılınca dəstəyi* və s.

4. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə qohumluq anlayışı bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə insani münasibət ifadə edir. Müq. et: *onun qardaşı, sənin bacın, Əhmədin əmisi, Ulduzun xalası* və s.;

5. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə məkan semantikalı sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə nisbi sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *onun kəndi, bizim ölkəmiz, Həsənin ölkəsi, insanın vətəni* və s.;

6. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi məkan bildirən söz, ikinci tərəfi insan anlayışı bildirən sözlə ifadə olunduqda birləşmə nisbi hüquqi münasibət ifadə edir. Müq. et: *ölkənin rəhbəri, kəndin ağsaqqalı, yeməxananın xidmətçisi* və s.

Mənsubiyyət semantikasının strukturunun nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, tipik mənsubiyyət konstruksiyalarında possessor insan anlayışı, korreyat isə cansız əşya anlayışı ifadə edən sözlə ifadə olunur. Belə konstruksiyalarda ifadə olunan semantika mənsubiyyət konstruksiyalarının nüvəsini təşkil edir. Korreyat mücərrəd anlayışları ifadə edən sözlərlə ifadə olunduqda onun bu tip konstruksiyalarda işlənmə imkanları azalır. Sahiblik və mənsubluq anlayışı yalnız hüquqi baxımdan sahiblik və mənsubluq deyil, eyni zamanda digər münasibətlərə - ailəvi, ictimai, hissənin bütövləşən münasibəti və s. - ifadə etmək qabiliyyətinə malikdir. Bu zaman possessor və korreyatdan əlavə mənsubiyyət situasiyası aparıcı rola malikdir.

ƏDƏBİYYAT

- Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya, Bakı: Maarif, 1983. 320 s.
- Аврорин В.А. Грамматика маньчжурского письменного языка. Санкт-Петербург. 2000. 243 стр.
- Большаев Б.В. Категория косвенной принадлежности в тунгусо-маньчжурской языках. Москва: Наука, 1976. 152 стр.
- Бондарко А.В. Поссесивность (вступительные замечания) // Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Поссесивность. Общесловенность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр. 89-100.
- Брыкина М.М. Языковые способы кодирования поссесивности (на материале корпусного исследования русского языка). АКД. Москва: 2009. 26 стр.
- Вайс Д. Смысловый потенциал поссесивного отношения и его текстуальная обусловленность в современном русском языке // Сокрытые мысли: Слова. Текст. Культура. Москва: Языки Славянской Культуры, 2004. стр. 283-295.
- Гайсина Р.М. Семантическая категория относительности // Исследования по семантике: семантические категории в русском языке. Уфа: 1996. - Вып. 19. стр.6-8.
- Долгинина И.Б. Конструкции с поссесивными агентами // Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Поссесивность. Общесловенность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр. 89-100.

Mənsub əşyanın konkret, yaxud mücərrəd olması da possessiv konstruksiyaların formalaşmasında xüsusi rol oynayır. Belə ki, söz daha mücərrəd anlayışları ifadə edərsə, onun possessiv konstruksiyada mənsub əşyanı ifadə etmək imkanları azalır. Çünki bu funksiyada konkret anlayışları ifadə edən sözlər daha geniş şəkildə təmsil olunur. Obyektin mücərrədliyi onun possessiv konstruksiyalarda mərkəzi yer tutmasına imkan verir.

Korrelativin leksik-semantik xüsusiyyətləri də mənsubiyyət konstruksiyalarının formalaşmasında xüsusi rol malikdir. Belə ki, possessiv konstruksiyaların formalaşmasında mənsub əşyanın possessorundan ayrı təsviri oluna bilməməsi, yəni obyektin possessorun ayrılması, özgəninkiləşdirilə bilinməyən hissəsi olması əhəmiyyətli rol oynayır. Ayrılmaz, özgəninkiləşdirilə bilinməyən obyektlərə canlı və cansız olan əlaqələr aid olunur ki, həmin əşyalar dil və insan mentaliteti baxımından vacib, yaxud çox yüksək səviyyədə mümkün sayılır. Ayrılmaz, özgəninkiləşdirilə bilinməyən münasibət mütləq və nisbi ola bilər. Məsələn, rusca: *У него есть глаза; У него есть жена*. Birinci nümunədə possessor və mənsub əşya arasındakı münasibət mütləq ayrılmaz münasibətdirsə, ikinci nümunədəki münasibət nisbi ayrılmaz münasibətdir. Rus dilindəki *Мы стоим у ее вазона* cümləsində isə possessor və mənsub əşya arasındakı münasibət ayrılmaqla, özgəninkiləşdirilə bilinən münasibət kimi xarakterizə etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, dilçilikdə mənsubiyyət anlayışının nə məzmunu, nə də ifadə planı baxımından sərhədləri daqiq müəyyənləşdirilməyib. Başqa sözlə desək, yalnız bu kateqoriyanı xarakterizə edə biləcək dil vasitələri məcmusu yoxdur. İ.F. Mezentsevanın təbirincə, rus dilində sahiblik və mənsubluq anlayışını ifadə vasitəsi kimi təqdim olunan formal strukturların hər birinin (ismi birləşmələr, iyilik sifətləri, *бөз-өн* şəkilli sifətlər, *иметь* və *быть*-fəlləri ilə formalaşan sözlə birləşmələri) mənə strukturunun yalnız bəzi sémaları sahiblik və mənsubluq kateqoriyasının semantikasi ilə uyğun gəlir. Bu baxımdan mənsubluq mənəsinə sahiblik mənəsinə ayırmaq kifayət qədər çətinlik törədir (14, 93-94).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sahib şəxs və mənsub əşyanı potensial şəkildə ifadə etmək imkanına malik sözlərin ixtiyarı şəkildə düzülüşü mənsubiyyət konstruksiyaları yaratmışdır. Mənsubiyyət konstruksiyalarının yaranması üçün mənsubiyyət situasiyası da mövcud olmalıdır. Məhz mənsubiyyət situasiyası sahib şəxslə mənsub əşya arasında mənsubiyyət münasibətlərinin yaranmasına şərait yaradır (19, 100-127).

Ən tipik mənsubiyyət konstruksiyalarında possessor insan anlayışı ifadə edən hər hansı bir sözlə, mənsub əşya isə canlı və yaxud cansız əşyanı ifadə edən sözlə ifadə olunur. Mənsub əşyanı ifadə edən sözün leksik-semantik mənası burada əhəmiyyətli rol oynayır. Bu qəbildən olan mənsubiyyət konstruksiyalarının aşağıdakı semantik tiplərini müəyyənləşdirmək olar:

1. Possessor insandır və a) mənsub əşya onun qanuni mülkiyyətindədir: *azərbaycanca Turalın papağı, Gülnarın donu, mənim kitabım, onun qələmi*; rusca *костюм Ивана* "İvanın kostyumu", *моя кенка* "sənin kepkən"; b) mənsub əşya onun sərəncamındadır: *azərbaycanca Həsənin ofisi, müəllimin evi*; c) mənsub əşya possessorun əməyinin məhsuludur: *yazığın romanı, rəssamın tablосу*; ç) mənsub əşya possessorun keyfiyyəti, xüsusiyyətidir: *azərbaycanca Orxanın casusları, xəstənin istiliyi, pəhləvanın iradəsi*; rusca *наше общество* "bizim yoxluğumuz", *ваш зев* "sizin qəzəbiniz", *их предположение* "onların gümanı"; d) mənsub əşya possessorla bağlı sosial münasibət bildirir: *onun qonşusu*.

2. Possessor cansız olur və bu zaman korrelativlə birlikdə məkan (*şəhərin bankları*) və zaman (*bazar gününün tənəçəsi*) münasibəti ifadə edir.

B. Hayne dünya dillərinin materialları əsasında possessivlik semantikasının nüvəsini əks etdirən təsnifi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir:

1) fiziki və yaxud ani possessivlik. Bu situasiyada possessor və mənsub əşya müəyyən zaman daxilində fiziki baxımdan bir-biri ilə bağlı olurlar. Müq. et: *I want to fill in this form; do you have a pen?* "Mən bu formanı doldurmaq istəyirəm: sirdə qələm varmı?" *My glass is empty*... "Mənim stəkanım boşdur";

2) okkizional (zaman) possessivlik. Bu situasiyada possessor mənsub əşyanın daimi sahibi olmur; possessor müəyyən zaman arızində mənsub əşyanın sahibidir. Müq. et: *I have a car that I use to go to the office but it belongs to Judy* "Mənim ofisə getmək üçün maşınım var, lakin o, Cudiyə məxsusdur"; *You can't have my car because it belongs to my wife* "Sən mənim maşınımı istifadə edə bilməzsən, çünki o, arvadıma məxsusdur";

3) permanent (inherent) possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya sahib şəxsin mülkiyyətidir; sahib şəxs onun qanuni sahibidir. Müq. et: *Judy has a car but I use it all the time* "Cudinin maşını var, lakin ondan həmişə mən istifadə edirəm"; *My car had an accident* "Mənim maşınım qəzaya düşmüşdü";

4) özgəninkiləşdirilə bilinməyən possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya possessorun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi (məsələn, bədən üzvləri, qohumlar) başa düşülür. Müq. et: *I have blue eyes / two sisters* "Mənim mavi gözümlə / iki bacım var"; *my father* "mənim atam"; *my eyes* "mənim gözümlə";

5) mücərrəd possessivlik. Bu situasiyada mənsub əşya mücərrəd anlayışı (məsələn, xəstəlik, hisslər və s.), yaxud mənsubluğa zidd olan mənə ifadə edir. Müq. et: *I have a missing tooth* "Mənim tökülmüş dişlərim var = mənim dişim yoxdur"; *my flu* "mənim qripim"; *my thoughts* "mənim fikirlərim";

6) cansız özgəninkiləşdirilə bilinməyən possessivlik. Bu situasiyada hissə-bütöv münasibətləri ifadə olunur. Possessorun cansız olması bu sinfin xüsusiyyəti kimi müəyyənləşir; mənsub əşya possessorun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi düşünülür. Müq. et: *That tree has few branches* "Bu ağacın bir neçə budağı var"; *the ceiling of this room* "bu otağın tavanı";

7) cansız özgəninkiləşdirilə bilinən possessivlik. Bu situasiyada possessor cansız olur, mənsub əşya isə possessorun ayrıla bilən əşya kimi təsəvvür olunur. Müq. et: *That tree has crows on it* "Bu ağacın üstündə qarğa var"; *the*

chairs of this room "bu otağın stulları" (20, 33-37).

Qeyd etmək lazımdır ki, possessiv situasiya diskursiv xarakterə malik ola bilər. Yəni possessiv birləşməni əmələ gətirən ayrı-ayrı komponentləri situasiya ilə bağlı konkret semantika kəsb edə bilər. Yuxarıda *Orxanın maşını* birləşməsinin situasiyalarla bağlı konkret mənalarda işlənməsini göstərmişdik. C. Taylor ingilis dilindəki *the dog's bone* "itün sümüyü" birləşməsinə nümunə gətirərək yazır ki, bu ifadə tipik possessiv birləşmə deyil (Tipik possessiv birləşmələrdə possessor insan anlayışı bildirən sözlərlə ifadə olunur). Lakin bu birləşmədən əvvəlki mənədə itün sümük tapması haqqında məlumat verilsə, onda bu birləşmə tipik possessiv birləşməyə çevrilir (bax: 9, 19-20). Buradan aydın olur ki, possessiv birləşmələrin semantik strukturunun müəyyənləşməsində birləşməni əmələ gətirən komponentlərlə yanaşı, situasiya da böyük rol oynayır.

Mənsubiyyət kateqoriyasından danışan M. Hüseyinzadə yazır ki, mənsubiyyət kateqoriyası iki söz arasında atributiv əlaqə bildirir. Bu kateqoriyanın məzmununda anlayışın tərkibi dərk edilir: yəni mənsubiyyət kateqoriyası şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə olunan sahib anlayışı və isimlə ifadə olunan mənsub əşya anlayışından ibarət olur. *Mənim kitabım* birləşməsində *mənim* sözü şəxs əvəzliliyinin birinci şəxs təkli ilə ifadə olunmuş subyektdir, *kitabım* sözü isə isimlə ifadə olunmuş obyektir. Həmin birləşmədə hər iki məfhum (subyekt və obyekt) ayrı-ayrı müstəqil sözlə təzahür etdirilmişdir (1, 44). Müəllif daha sonra qeyd edir ki, isimlərin mənsubiyyət kateqoriyası yalnız sahiblik məzmununu deyil, bir sıra başqa məzmunlar da yaradır. Bütün isimlər mənsub əşya olmur və onların qəbul etdiyi, mənsubiyyət kateqoriyası şəkilçiləri (mənsubiyyət şəkilçiləri) başqa münasibətlər də bildirir. Məsələn, *qardaşım, atam, müəllimim, yoldaşım, rəhbərim, talabam* kimi sözlərdə mənsubiyyət kateqoriyası mənsub əşya (sahib olunan əşya) münasibəti bildirmir. Burada ailəvi, hüquqi, ictimai və sairə münasibətlər dərk edilir (1, 45).

S.N. İvanov da türk dilində mənsubiyyət şəkilçiləri adı altında öyrənilən morfemlərin təkə sahiblik və mənsubluq münasibəti deyil, eyni zamanda daha geniş münasibətlər ifadə etdiyini qeyd edir. Onun fikrincə, türk dilində mənsubiyyət kateqoriyasının xüsusi mənasının geniş dərcəsi mümkündür: *deydim* "dəftərim", *eserin* "əsərin", *ismi* "adı", *bakanımız* "nazirimiz", *bulunmamız* "olmamanız", *məmləketləri* "ölkələri" (11, 57).

Azərbaycan dilindəki mənsubiyyət birləşmələrini semantik struktur baxımından aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə canlı və cansız varlıqları bildirən sözlərlə ifadə olunarsa, birləşmə tipik sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *hökəmdarın atı, Ölinin köynəyi, mənim kitabım, onun qələmi* və s.;

2. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə bədən üzvlərinin adını bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə tipik sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *mənim başım, Həsənin gözü* və s. Possessor heyvan anlayışı bildirən sözlə ifadə olunduqda birləşmədə komponentlər arasındakı münasibət dəyişmir. Müq. et: *itın qulağı, qoyunun ayağı, atın başı* və s.

3. Mənsubiyyət birləşməsinin hər iki tərəfi cansız əşyaları bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə hissə-bütöv münasibətini bildirən tipik mənsubiyyət birləşməsidir. Müq. et: *ağacın budağı, kitabın vərəqi, köynəyin yaxası, qılıncın dəstəyi* və s.

4. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə qohumluq anlayışı bildirən sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə insani münasibət ifadə edir. Müq. et: *onun qardaşı, sənin bacın, Öhmədin əmisi, Ulduzun xalası* və s.;

5. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi şəxs əvəzlilikləri və ya insan anlayışı bildirən sözlərlə, ikinci komponenti isə məkan semantikəli sözlərlə ifadə olunduqda birləşmə nisbi sahiblik və mənsubluq anlayışı ifadə edir. Müq. et: *onun kəndi, bizim ölkəmiz, Həsənin ölkəsi, insanın vətəni* və s.;

6. Mənsubiyyət birləşməsinin birinci tərəfi məkan bildirən söz, ikinci tərəfi insan anlayışı bildirən sözlə ifadə olunduqda birləşmə nisbi hüquqi münasibət ifadə edir. Müq. et: *ölkənin rəhbəri, kəndin ağsaqqalı, yeməxananın xidmətçisi* və s.

Mənsubiyyət semantikasının strukturunun nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, tipik mənsubiyyət konstruksiyalarında possessor insan anlayışı, korrelativ isə cansız əşya anlayışı ifadə edən sözlə ifadə olunur. Belə konstruksiyalarda ifadə olunan semantika mənsubiyyət konstruksiyalarının nüvəsini təşkil edir. Korrelativ mücərrəd anlayışları ifadə edən sözlərlə ifadə olunduqda onun bu tip konstruksiyalarla işlənmə imkanları azalır. Sahiblik və mənsubluq anlayışı yalnız hüquqi baxımdan sahiblik və mənsubluq deyil, eyni zamanda digər münasibətləri də - ailəvi, ictimai, hissənin bütövə olan münasibəti və s. - ifadə etmək qabiliyyətinə malikdir. Bu zaman possessor və korrelativdən əlavə mənsubiyyət situasiyası aparıcı rola malikdir.

ƏDƏBİYYAT

- Hüseyinzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya, Bakı: Maarif, 1983. 320 s.
- Аврорин В.А. Грамматика маньчжурского письменного языка, Санкт-Петербург. 2000. 243 стр.
- Болдырев Б.В. Категория косвенной принадлежности в тунгусо-маньчжурских языках. Москва: Наука, 1976. 152 стр.
- Бондарко А.В. Поссесивность (вступительные замечания) // Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Поссесивность. Общественность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр. 89-100.
- Брыкина М.М. Языковые способы кодирования поссесивности (на материале морфологического исследования русского языка), АКД, Москва: 2009. 26 стр.
- Вайс Д. Смысловый потенциал поссесивного отношения и его текстуальная обусловленность в современном русском языке // Сокровенные мысли: Слова. Текст. Культура. Москва: Языки Славянской Культуры, 2004. стр. 283-295.
- Гайсин Р.М. Семантическая категория реалитивности // Исследования по семантике: семантические категории в русском языке, Уфа: 1996. - Вып. 19. стр.6-8.
- Долгина И.Б. Конструкции с поссесивными агентами // Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Поссесивность. Общественность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр. 101-108.

словленность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр. 127-136.

9. Едигарова С.В. Категория поссесивности в удмуртском языке. Диссертация на соискание ученой степени доктора философии, Тарту, 2010. 290 стр.
10. Журинская М.А. Поссесивность // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: "Советская энциклопедия", 1990. стр.388-389.
11. Иванов С.Н. Курс турецкой грамматики. Часть I. Грамматические категории имени существительного. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1975. 100 стр.
12. Исаева О.Н. Реализация категории поссесивности в русском и английском языках, АҚД, Москва, 2007. 22 стр.
13. Линкова Ю.И. Поссесивные конверсивы в русском и английском языках. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологического наук, Волгоград, 2014. 211 стр.
14. Мезенцева И.И. Способы определения границ поссесивного значения // Русский язык: его современное состояние и проблемы преподавания. Материалы Международного гуманитарного конгресса (16-19 сентября 2002 г.). Иркутск, 2002. стр. 92-96.
15. Миловазова М.В. Лингвокультурологические характеристики категории поссесивности в русском и немецком языках, АДД, Волгоград: 2007. 47 стр.
16. Николаева Т.М. От звука к тексту (Язык. Семантика. Культура).Москва: Языки Славянской Культуры, 2000. 680 стр.
17. Севинерстова О.Н. Труды по семантике. Москва: Языки Славянской Культуры, 2004. 960 стр.
18. Цинцвус В.И. Негидальский язык. Исследования и материалы. Ленинград: Наука, 1982. 311 стр.
19. Чинчлей К.Г. Поле поссесивности и поссесивные ситуации // Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность. Санкт-Петербург: Наука, 1996. стр.100-127.
20. Heine B. Possession: cognitive sources, forces and grammatikization, Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 274 p.

Açar sözlär: mәнsubiyyät anlayışı, mәнsubiyyät situasiyası, possessor, korrelyat

Ключевые слова: принадлежность, ситуация, поссесор, корреляция

Keywords: affiliation, situation, possessor, correlation

XÜLASƏ

Mәнsubiyyät universal mәнtiq kateqoriyasıdır və insan tәfәkküründә digər kateqoriyalar ilә birlikdә dünyanın dәrk edilmәsindә әsas pillәlәrdән biridir. Bu anlayışın strukturunda sahib şəxs (possessor), mәнsub әşya (korrelyat) və mәнsubiyyät situasiyası xüsusi seçilir. Hüquqi mәнsubiyyәtdән başqa hissәnin tama olan münasibәti, qohumluq və ictimai münasibәtlәр dә mәнsubiyyät anlayışının strukturuna daxildir.

SUMMARY

Phonetic and grammatical standards gave the opportunity to study the importance of borrowings in enriching the vocabulary of a language he enriching of a language should be investigated at least in three layers of assimilation. Phonetic, grammatical, and lexical-semantic.

RӘYÇİ: dos.L.Әlakbәrova